

VITENSKAPELIG ARTIKKEL

TIDSSKRIFT FOR NORSK PSYKOLOGFORENING 2015 S. 956-966 FAGFELLEVDERT

ELDFRID AMLUND Psykolog, Haugesund sjukehus, Helse Fonna, psykisk helsevern for barn og unge
KONTAKT eldfridamlund@gmail.com

SØSKENMISHANDLING - ET SKJULT PROBLEM

Søskenaggresjon kan ha ødeleggende virkninger for mental helse hos barn og unge, og bør gis større oppmerksomhet.

I min kontakt med barn på lekerom har jeg gjentatte ganger gjort erfaringer som kunne tyde på at de befant seg i en destruktiv søskenkonflikt. I situasjoner der de under sin lek kommuniserte en slik konflikt, la jeg merke til at de samtidig kunne uttrykke sterk affekt, gjerne i form av sinne og tristhet. Noen av barna kunne fortelle om fysiske angrep og sårende ord de gjentatte ganger hadde fått høre fra et eldre søsken, og under leken ble det ofte tydelig hvordan slik krenkelse hadde virket inn på deres psykiske helse. Imidlertid innså jeg gradvis at jeg manglet kunnskap på området «søskenaggresjon» og hvordan jeg kunne intervenere for å stanse vold i søskenrelasjoner. For å øke min kunnskap om emnet gjorde jeg søk på «Google». Med søkeord som «sibling aggression», «effects of sibling aggression», «sibling aggression assessment and intervention», fant jeg at flere bøker og artikler er skrevet om emnet, og at forfatterne av disse hovedsakelig er amerikanske (for eksempel Caspi, 2012; Wiehe, 1997; Jenkins Tucker, Finkelhor, Turner, Shattuck, 2013; Keery, Boutelle, van den Berg & Thompson, 2005; Caffaro & Conn-Caffaro, 2005).

SØSKENMISHANDLING - ET OVERSETT PROBLEM

I litteraturen som jeg fant om søskenaggresjon, oppdaget jeg at søskenmishandling er et forsømt problemområde. Caspi (2012) og Wiehe (1997) er blant flere forskere som hevder at det eksisterer én type mishandling som stort sett har forblitt uoppdaget. Det er den fysiske, emosjonelle og seksuelle mishandlingen av et søsken fra et annet. Først i 1960 ble man, ifølge Isdal (2000), vitenskapelig og helsemessig opptatt av vold mot barn og ti år senere av vold mot kvinner. Flere teoretikere (for eksempel Isdal,

ABSTRACT

Sibling abuse – a hidden trauma

Considerable progress has been made in the field of family violence in detecting, treating and preventing different types of abuse. The author found however that one type of abuse largely has remained undetected and unrecognized. This is the physical, emotional, and sexual abuse of one sibling by another. The fact that sibling abuse has largely remained in the shadow has serious consequences. Its symptoms go unrecognized and its devastating effects on the victim continue to be ignored. To prevent such negative results, sibling abuse needs to be brought out of the shadow and into the open. In this article the author contributes to greater openness by presenting clinical examples, results from research on sibling abuse and finally, some methods for assessing sibling abuse.

Keywords: sibling abuse, causes, consequences, assessment, intervention

2000) anser usynliggjøring av volden som den viktigste grunnen til at den kan fortsette. Usynliggjøring går konkret ut på ikke å snakke om, ikke tenke på og ikke forholde seg til volden. At vold i søskenrelasjoner har fått så liten plass i litteraturen om barnemishandling, mener Wiehe (1997) kan skyldes at mange aksepterer aggressiv oppførsel i søskenrelasjoner som et normalt trekk ved familielivet. Aggressiv atferd mellom søsken ses av mange på som midlertidig og noe som barnet vil «vokse ut av», eller den betraktes som lek og ingen ting å bry seg om. Isdal (2000) advarer mot normalisering av vold fordi den rettferdiggjør handlingen samtidig som den ilegger offeret for handlingen skylden og ansvaret, der som denne skulle få reaksjoner eller problemer. Caspi (2012) og Wiehe (1997) peker på følger av at søskenmishandling forblir et skjult og ikke anerkjent problem. Dets symptomer kan da vanskelig gjenkjennes og knyttes til årsaken, og dets ødeleggende virkninger på offeret fortsetter å bli ignorert. Denne for meg nye kunnskapen om at søskenmishandling er et oversett problem og de alvorlige følgene det får, skapte et ønske i meg om å bidra til større åpenhet om emnet.

I denne artikkelen presenteres først to kasus-eksempler. Eksemplene illustrerer former for søskenvold, enkelte årsaker, og virkninger den kan ha på den som volden går ut over. Dernest presenterer jeg et utvalg av forskningsresultater på området søskenmishandling og drøfter avslutningsvis hvordan behandlere innenfor psykisk helsevern effektivt kan kartlegge og intervensere i forhold til søskenaggresjon. Av de som har forsket på mishandling i søskenrelasjoner, fremstår Wiehe (1997) som en pioner og den mest betydningsfulle. Han vil stå sentralt i denne artikkelen.

KRISTOFFER

Kristoffer, fem år gammel, ble i henvisningspapirene beskrevet som en svært aggressiv gutt. Personalet i barnehagen rapporterte at han kunne dytte, sparke eller slå barn som var yngre enn ham, uten at de ansatte kunne se noen grunn til slik atferd. De ønsket gutten utredet, og jeg startet med å observere ham på lekerom.

Kristoffer fremsto som en alvorlig gutt, og jeg fornemmet raskt en kvalitet av aggresjon og avstengthet hos ham. Jeg registrerte et hardt blikk og at han unnlot å svare når jeg snakket til ham. I første time på lekerommet viste han liten interesse for å utforske hva som var der av leker. I stedet gikk han med et målrettet uttrykk i ansiktet bort til dukkestuen og kom der fort i gang med leken. Han begynte med å legge alle dukkene i en haug foran seg; dernest plukket han ut en mannedukke og en damedukke og plasserte dem på stoler i stuen. Kristoffer leter så videre i haugen til han finner en babydukke. Denne legger han i en seng på soverommet i etasjen over. Etter å ha brukt god tid på å rydde i alle rommene, fokuserer han plutselig sin oppmerksomhet på «babyen». Brått griper han tak i babyen og hiver den hardt ned i gulvet. Denne uventede handlingen traff meg sterkt følelsesmessig, og min første impuls var å hente babyen opp igjen. Idet jeg bøyer meg ned, får jeg klar beskjed om å la den ligge. Han går så bort til den, sparker til den og sier: «Babyen grein, men det var det ingen som hørte.» Mitt neste utspill var å spørre Kristoffer direkte hvorfor han hadde sparket til babyen? Jeg fikk et direkte svar tilbake: «Den er dum. Det er jo bare en liten drittunge.»

Lek i dukkestuen sto sentralt også i timene som fulgte, og under slik lek ble «babyen» fortsatt gjort til gjenstand for Kristoffers aggresjon. Mens han mishandlet den på ulikt vis, registrerte jeg en holdning av ringeakt

hos ham. Negativ tilskrivning i form av «liten drittunge» og «skrikunge» gikk igjen, samtidig med et kroppsspråk som klart uttrykte dominans og forakt.

I en ny samtale med Kristoffers foreldre, der jeg informerte dem om mine funn, fortalte de, ikke uventet, at forholdet mellom Kristoffer og hans lillesøster var svært dårlig. De opplyste at de hadde merket trassig atferd hos ham fra den dagen hans søster ble født og senere et tiltagende sinne. De fortalte om episoder der han hadde rettet sin aggresjon mot sin lillesøster, og også om deres egen følelse av maktesløshet som foreldre.

ANNE

Anne, fire år gammel, ble henvist med bakgrunn i emosjonelle problemer. Barnehagen beskrev henne som en trist jente, som satt mest for seg selv og lekte lite med de andre barna. Personalet rapporterte også at hun kunne være fjern i perioder, og at de da ikke lyktes i å nå inn til henne.

Da jeg første gang møtte Anne på venterommet, fremsto hun som stille, blek og lite vital. Nølende ble hun med inn på lekerommet og ble der stående ved døren som om hun vegret seg for å gå inn i rommet. Når jeg fortalte henne at lekerommet var hennes rom og at hun kunne gjøre og si hva hun ville der, begynte hun med forsiktige skritt å gå mot et skap med leker i. Hun fant der fram noen fargestifter og la disse på bordet ved siden av en tegneblokk. Mens vi sitter sammen ved bordet, gir hun ingen blikkontakt, og jeg registrerer igjen en innsunket kvalitet hos henne. Taushet dominerer, og hun kommer ikke i gang med å tegne. Jeg foreslår derfor at hun tegner familien sin og sakte begynner hun da å tegne – først sin mor, så far og til slutt sin bror. Her stopper hun opp som om hun nå hadde tegnet familien sin ferdig. Når jeg spør henne om hun ikke skal tegne seg selv også, ser hun opp på meg for første gang. Nølende begynner hun å trekke opp konturen av en jente. Hun gjør dette med svakt trykk på blyanten og i en påfallende stor avstand til de øvrige i familien. Jeg oppfatter at hun med dette har gitt meg viktig informasjon. Kanskje har hun nå indirekte formidlet en opplevelse av å stå utenfor familien sin og også en opplevelse av ikke å være et avgrenset individ. Når Anne skal til å fargelegge jenten, er hennes valg av farge også påfallende. Hun har funnet fram

Det «tilsidesatte» barnet er tilbøyelig til å rette sin aggresjon mot et yngre og «svakere» søsken, som representerer et tryggere mål

en hvit fargestift og nå, med iver, fargelegger hun den nesten konturløse jenten hvit. Jeg opplever igjen at hun indirekte har formidlet et viktig budskap og kommenterer at jenten ser annerledes ut enn de andre i familien: «De har alle fått sterke farger, mens jenten er hvit.» Anne svarer spontant: «Det er fordi jeg er usynlig!» Jeg bekrefter at det er vanskelig å se den hvite jenten på det hvite arket og sier at det må være vanskelig for henne at ingen ser henne. Med ett bryter det fram en kvalitet av tristhet i Annes ansikt, og hun avbryter leken. Hun går igjen bort til skapet med leker og finner der fram et spill som hun legger på bordet. Jeg får vite at hun har spilt det før, og ber Anne om å begynne. Hun kommer imidlertid fort til kort og får sterke reaksjoner på det. Nesten på gråten sier hun: «Jeg får det ikke til!» Jeg ber henne prøve igjen, men det vil hun bestemt ikke. Hun skyver i stedet hele spillet fra seg og sier: «Jeg får ikke til noen ting». Jeg svarer: «Du får sikkert til mye» og legger til: «Alle som spiller dette spillet gjør mange feil. Det gjør jeg også.» Det synes som Anne nå er i ferd med å åpne opp for en indre smerte hun lenge har båret på. Hun fortsetter: «Broren min sier alltid at jeg er dum og at jeg ikke kan noen ting!» I min videre dialog med Anne i denne timen er hennes forhold til sin bror fortsatt et tema. Det fremkommer at han også har kalt henne «stygg», kløpet henne og slått henne. Hun viser meg et blått merke på den ene armen sin.

I en tilbakemeldingssamtale med Annes foreldre formidlet jeg opplysningene Anne hadde gitt meg om psykisk og fysisk vold fra hennes bror. Foreldrene kunne bekrefte et dårlig forhold mellom de to. Det fremkom under samtalen at Annes eldre bror, i likhet med Kristoffer i eksemplet foran, hadde endret sin atferd i forbindelse med at et nytt søsken ble født. Annes foreldre fortalte at Anne hadde krevd svært mye av deres oppmerksomhet i tiden etter at hun ble født, og dermed hadde det blitt en ujevn fordeling av deres oppmerksomhet på barna. Ifølge mor hadde Annes bror endret sin atferd ved å bli svært klengete på henne. Senere kunne han uttrykke bråsinne, som enkelte ganger gikk hardt ut over Anne. Foreldrene til Anne hadde lenge håpet at denne negative atferden ville gå over av seg selv. Når den imidlertid vedvarte, hadde det gradvis vokst fram en følelse av fortvilelse og hjelpeløshet i dem. Angivelig hadde de ingen formening om hva som kunne være årsaken til hans aggresjon, heller ikke hva Annes tilstand av tristhet kunne komme av.

HVORDAN KAN MISHANDLING I SØSKENRELASJONER FORSTÅS OG FORKLARES?

I sin teori om søskenmishandling skiller Wiehe (1997) klart mellom søskenrivalisering og søskenmishandling. Han poengterer at rivalisering mellom søsken er normalt, mens søskenmishandling er unormalt. Wiehe definerer søskenmishandling som et gjentatt mønster av aggresjon rettet mot et søsken med den hensikt å såre emosjonelt og motivert ut fra et indre emosjonelt behov for makt og kontroll. Som former for søskenmishandling fremholder han emosjonell, fysisk og seksuell mishandling. Enkelte andre teoretikere (for eksempel Isdal, 2000) inkluderer i tillegg materiell og latent vold i sin forståelse. Wiehe understreker viktigheten av at vi forstår hvorfor søskenmishandling skjer; bare da blir det mulig å forhindre den og behandle dens virkninger på «de overlevende». I sin teori presenterer Wiehe en rekke årsaksfaktorer, som han hevder virker inn på hverandre og bare delvis kan forklare vold i søskenrelasjoner. Faktorene han nevner, viser til foreldreatferd, familiedy- »

namikker og individuelle faktorer og er hentet ut fra «de overlevendes» egne beretninger om sine overgrepserfaringer. Han understreker at de årsakene til søskenmishandling som han fant, ikke inkluderer alt, og at ytterligere faktorer, som ikke ble antydnet av deltakerne i hans forskning, kan være påkrevet for å forklare søskenmishandling.

MISBRUK AV MAKT

Misbruk av makt skjer i alle former for søskenmishandling, fysisk, emosjonell, seksuell, så vel som i alle typer av familievold, ifølge Wiehe (1997). Misbruk av makt fokuserer på et individ med mer makt, som mishandler en med mindre makt. Selv om misbruk av makt synes å være en handling fra en sterk person mot en svak, kan det, ifølge Finkelhor (1983), se ut som gjerningspersonen engasjerer seg i de krenkende handlingene for å kompensere for egen opplevelse av mangel eller tap av makt. I tråd med Finkelhor hevder Isdal (2000) at vold er en måte å gjøre noe med egne følelser på, mestre dem, gjennom å gjøre noe med andre. Beretningene til «de overlevende» som deltok i Wiehes forskning, indikerer at det ofte var et eldre søsken som fysisk eller emosjonelt mishandlet et yngre søsken, og at makt i mange tilfeller var assosiert med kjønn. Mannlige søsken mishandlet gjerne kvinnelige søsken. Wiehe mener at menns behov for å utøve makt og kontroll over kvinner kan ha å gjøre med sosialiseringen av menn. Han viser til at kvinner, historisk, er blitt betraktet som menns eiendom, noe som innebærer at menn kunne behandle kvinner som de ville. Ifølge Wiehe synes beretningene fra de kvinnelige «overlevende» i hans forskning å røpe en underliggende antakelse hos deres brødre – en rett de hadde til å dominere over sine søstre. Svarene antydnet at de så fysisk og verbal vold som egnede måter å nå dette målet på.

FORSKJELLSBEHANDLING FRA FORELDRE

Ifølge Caspi (2012) synes barn å kunne akseptere at deres foreldre behandler dem ulikt så lenge de blir fortalt hvorfor og finner grunnene fornuftige. Når grunnene ikke blir fortalt eller er uklare for dem, kan dette lett resultere i en opplevelse av urett og en følelse av å bli tilsidesatt, hevder han. Sjalousi, knyttet til en opplevelse av å bli tilsidesatt, er et sentralt tema

i litteraturen om søskenmishandling. For eksempel beskriver Wiehe (1997) hvordan et nytt søsken i familien kan kaste en skygge på livet til det første barnet og oppleves som en trussel mot dets velvære. Et nytt søsken impliserer at det vil bli mindre oppmerksomhet fra foreldrene og mindre tid sammen med dem. Det første barnet kan til og med tenke at foreldrene er mer glade i det nye barnet. I sin artikkel «Den sorte sjalusien – svartsjuken» beskriver Per Are Løkke (2013) søskensjalusi som en alminnelig følelse, men hevder at den kan gi seg dramatiske uttrykk der det dreier seg om kompliserte sjalusitilstander. Han viser til en gutt på tre år, som i raseri og fortvilelse gikk direkte til angrep på sin bror etter hjemkomsten fra sykehuset. «Jeg vil at han skal bort», sa han og satte fingrene i brorens øyne (s. 13). At søskensjalusi kan gjøre seg sterkt gjeldende i familier og få alvorlige konsekvenser, blir også klart i Freuds teori. I Kristian Schjelderups norske oversettelse (1962) av Freuds «Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse» (1916–1917) beskrives det lille barnet som egoistisk og hensynsløst: «Det lille barnet behøver ikke nødvendigvis å elske søsknene sine; ofte ligger det klart i dagen at det ikke gjør det. Det ser utvilsomt konkurrenter i dem som det hater, og det er vel kjent hvor ofte en slik innstilling uten avbrytelse kan vare gjennom lange år, like fram til moden alder, ja ofte enda lenger ... Lettest kan man iaktta den hos barn i alderen fra to og et halvt til tre eller fem år når det kommer en ny liten bror eller søster til verden. Det nye barnet får som oftest en meget uvennlig motakelse. Det er ikke sjelden å høre slike uttalelser som «jeg liker det ikke, storken skal ta det med seg igjen». Senere nyttes enhver anledning til å redusere nykomlingen, og selv forsøk på å skade, direkte attentater, er ikke noe uhørt» (s. 163).

Hvordan et barn vil forholde seg til et tilskudd i familien er, ifølge Wallius (2013), avhengig av flere faktorer. Hun peker på faktorer, som kan bidra til å utvikle et bånd mellom søsken. Faktorene hun fremholder, er ressurser i form av indre trygghet (trygg tilknytning), evne til å hemme primitive impulser gjennom sublimering og å uttrykke seg verbalt.

I sin teori fremholder Caspi to strategier som barn ofte benytter når de føler seg tilsidesatt eller opplever å ha en lavere status enn et annet søsken. I et forsøk på å øke sin status

kan de klage til foreldrene sine om den uretten de opplever, eller de kan klage på sin bror eller søster på måter som har til hensikt å minske den favorisertes posisjon. Caspi beskriver hvordan den «svake» parten i søskenforholdet lett kan rammes dersom foreldrene ikke tar inn over seg alvoret i sitt barns klage om opplevd urett. Det «tilsidesatte» barnet er da, ifølge Caspi, tilbøyelig til å rette sin aggresjon mot et yngre og «svakere» søsken, som representerer et tryggere mål. Han snakker i denne forbindelsen om «redirected aggression» («omadressert aggresjon») – et fenomen som er tydelig illustrert i de to kasuseksempelene som ble presentert tidligere.

INEFFEKTIVE INTERVENSJONER

En annen grunn til at søskenmishandling skjer i noen familier er, ifølge Wiehe, at foreldrene ikke vet hvordan de effektivt kan gripe inn når barna deres har en konflikt seg imellom. Aggressiv atferd i søskenrelasjoner vil da lett kunne fortsette, hevder han, og eskalere til mishandling i noen tilfeller. Når foreldrene derimot kan løse problemet sammen med barna på en konstruktiv måte, gir dette et budskap om at aggressiv og krenkende atferd mellom søsken bør unngås, og at den ikke vil bli tolerert i familien. Ineffektive tilnærminger fra foreldrene gir ikke et slikt budskap til barna, og de blir ikke instruert i hvordan de kan unngå voldelig atferd. I tilfeller der foreldrene straffer et eldre barn hardt kroppslig for mishandling av et yngre søsken, kan den sterke parten i søskenrelasjonen, ifølge Wiehe, øke mishandlingen. Han/hun blir sint på offeret for å ha fortalt hva som skjedde, og som hevn øker krenkeren mishandlingen av offeret. Han/hun kan bli tvunget til ikke å fortelle om mishandlingen i fremtiden av frykt for hevn. Ifølge Wiehe kan ofre for søskenvold også frykte de konsekvensene det kan få for utøvere av søskenvold dersom offeret forteller foreldrene sine om mishandlingen. Enkelte av «de overlevende» i Wiehes forskning berettet at den svært harde kroppslige straffen som de erfarte at foreldrene kunne gi gjerningsmannen for å ha mishandlet et søsken, hadde bevirket at de aldri mer fortalte foreldrene sine om mishandlingen de opplevde.

Vold mellom søsken kan forstås på flere måter. I et sosialt læringsperspektiv lærer barn gjennom å observere sine rollemodeller og gjenta den type atferd og de holdningene som

rollemodellene viser (Bandura, 1977). Wiehe fant at voldelig atferd i søskenrelasjoner ofte var lært atferd. Vold i søskenrelasjoner kan også forstås som *et psykologisk forsvar* («identifikasjon med aggressor», Anna Freud, 1946). Offeret overtar da aggressors karakteristikk ved å skifte fra en passiv offerrolle til en aktiv aggressiv rolle og påfører et annet offer den samme mishandlingen som det selv opplever. Sluttresultatet er at søsknene er i en konstant tilstand av konflikt.

SØSKENOMSORG FOR YNGRE BRØDRE OG SØSTRE

I Wiehes forskning var den hyppigst oppgitte årsaken til søskenmishandling at et eldre søsken hadde ansvaret for et yngre på det tidspunktet da mishandlingen skjedde. Søskenmishandling som skjer når et søsken har ansvar for ett eller flere yngre søsken i foreldrenes fravær, kan ifølge Wiehe (1997) betegnes som «urealistiske forventninger». Foreldrene antar da at det eldre søskenet kan håndtere dette ansvaret og forventer at dette søskenet ikke vil misbruke sin rolle. Schier (2013) er opptatt av hva det kan innebære for et barn å være en erstatningsforelder over tid: «Både min kliniske erfaring og resultatene fra min egen empiriske forskning har fått meg til å betrakte parentifisering hovedsakelig som en form for neglisjering av barnets utviklingsbehov» (s. 5, min oversettelse). Barn med et slikt vedvarende ansvar ofrer sine egne behov for oppmerksomhet, trøst og veiledning, hevder hun.

I sin teori om søskenaggresjon illustrerer Caspi (2012) hvilke følger parentifisering kan få både for den «sterke» og den «svake» parten i søskenforholdet. Han viser der til samtaler han hadde, atskilt, med en 12 år gammel parentifisert gutt og hans fire år yngre bror. Av de første samtalene fremgår det at tolvåringen opplever sterk frustrasjon og et sinne over at foreldrene alltid forteller ham at han har ansvaret for sin lillebror, og over at ingen har ansvaret for ham selv. Av en senere samtale med Caspi fremgår det at guttens sinne over å være en erstatningsforelder med ansvar for sin yngre bror etter hvert hadde utviklet seg til et hat, som han nå retter mot sin bror i form av psykisk og fysisk vold.

Vold mellom søsken kan altså være et resultat av parentifisering og dermed et tegn på omsorgssvikt fra foreldrene.

Ved «identifikasjon med aggressor» overtar offeret aggressors karakteristikk og påfører et annet offer den samme mishandlingen som det selv opplever

Jentene som i barndommen hadde blitt ertet for sitt utseende av minst ett søsken, viste signifikant lavere nivåer av selvfølelse

DYSFUNKSJONELLE FAMILIER

Forskning antyder at unge overgripere som har misbrukt et søsken seksuelt, ofte kommer fra disharmoniske familier. Worling (1995) sammenliknet 32 unge mannlige overgripere, som hadde mishandlet yngre søsken seksuelt, med 28 mannlige overgripere som hadde mishandlet barn seksuelt som ikke var søsken. Ungdommene i den førstnevnte gruppen rapporterte betydelig mer disharmoni i ekteskapet, avvísning fra foreldrene, bruk av fysisk disiplin, en mer negativ familieatmosfære enn overgriperne i den andre gruppen, som de ble sammenliknet med. Worling antyder flere mulige forklaringer på forholdet mellom disharmoniske familier og seksuell mishandling av søsken. For det første, hevder han, kan barn som lever med avvísende foreldre, vende seg mot hverandre for å oppnå trøst, næring og støtte. Når disse barna blir ungdommer, tenker Worling at det vil kunne oppstå en risiko for seksualisering av disse relasjonene. For det andre kan overgripere søke å gjengjelde innenfor sin familie den mishandlingen og avvísningen de selv har opplevd der. En tredje forklaring han antyder, er at ungdommenes aggressive atferd mot sine søsken kan være lært.

OFFERETS BIDRAG

En annen faktor som kan være med på å forklare hvorfor søskenmishandling skjer, er ifølge Wiehe offerets eget bidrag. Han fant at mishandling ofte er selektiv og rettet mot et bestemt barn i familien. Genetisk bestemte fysiske eller atferdsmessige karakteristikk kan, hevder han, gjøre et barn mer utsatt for mishandling. Visse barn kan også utvikle atferd som kan invitere til mishandling. I slike tilfeller blir mishandlingen ofte syklisk og eskalerer, ifølge Wiehe. Barnets atferd kan drive en voksen til ytterligere mishandling av det. Dette kan forsterke barnets atferd, som igjen kan frembringe mer emosjonell og fysisk mishandling av det barnet. Forskning støtter hypotesen om at atferdsmønstrene til mishandlede barn har en tendens til å invitere til ytterligere mishandling (Bakan, 1971; Patterson, 1982).

Wiehe understreker at den interaksjonelle teorien om barnemishandling ikke gir barnet skylden for mishandlingen. Å gi barnet skylden impliserer, ifølge Wiehe, at barnet fortjente å bli mishandlet, noe ingen gjør.

Den interaksjonelle teorien om barnemishandling fra voksne gjelder også for søskenmishandling, ifølge Wiehe. Fra kommentarene til «de overlevende», som deltok i hans forskning, ble det klart at den emosjonelle mishandlingen de hadde mottatt fra et søsken, ofte var rettet inn mot deres fysiske karakteristikk. Likeledes kan atferden til noen søsken gjøre søskenmishandling mer sannsynlig. For eksempel, når et yngre søsken krever for mye oppmerksomhet fra et eldre søsken, kan dette ifølge Wiehe provosere fram hendelser av søskenmishandling. Han plasserer her ansvaret hos foreldrene og understreker viktigheten av at de er oppmerksomme på slike provokasjoner og griper effektivt inn.

FORSKNING PÅ KONSEKVENSER AV SØSKENMISHANDLING

Per Isdal (2000) har bidratt sterkt til vår forståelse av hva vold gjør med barn. Han hevder at traumatiske voldsopplevelser preger barn gjennom karakteristiske umiddelbare reaksjoner og gjennom alvorlige senvirkninger. Isdal (foredrag, 22.10.2013) gir en oversikt over symptomer blant barn som har vært vitne til og/eller har vært direkte utsatt for vold. Det

fremgår der at barna i denne gruppen får problemer på et atferdsmessig, fysiologisk, emosjonelt og kognitivt plan. Når det gjelder forskningen som hittil er gjort på konsekvenser av søskenvold, viser denne hovedsakelig til symptomer på det emosjonelle området, så vidt jeg kan se. For eksempel viser den til lavt selvbylde, angst, depresjon, sinne, symptomer på posttraumatisk stresslidelse og tilknytningsforstyrrelse, symptomer som også Isdal inkluderer i sin oversikt over symptomer som er relatert til traumatiske voldsopplevelser.

UMIDDELBARE VIRKNINGER

Flere studier gir en beskrivelse av de umiddelbare virkningene av mishandling av et barn fra en voksen, som ifølge Wiehe også vil kunne gjelde for ofre for søskenmishandling. For eksempel undersøkte Dubowitz, Black, Harrington og Vershoore (1993) atferden til 93 barn i prepuberteten, evaluert for seksuelt misbruk, og 80 ikke-misbrukte barn. De anvendte «Child Behaviour Checklist» omtrent fire måneder etter at de seksuelt misbrukte barna hadde blitt klinisk undersøkt for misbruket. De fant at de seksuelt misbrukte barna hadde signifikant flere atferdsproblemer enn gruppen av ikke-misbrukte barn som de ble sammenliknet med. Symptomene de fant, inkluderte depresjon, aggresjon, søvnplager og somatiske plager, hyperaktivitet og seksuelle problemer.

Annen forskning indikerer at depresjon kan være åpenbar hos barn kort tid etter at mishandling har funnet sted. I et utvalg på 39 jenter mellom seks og tolv år som hadde blitt henvist for evaluering av antatt seksuelt misbruk, kunne 67 % av barna klassifiseres med symptomer som var i samsvar med diagnosen depresjon (Koverola, Pount, Heger & Lytle, 1993).

Når det gjelder barn som har blitt fysisk mishandlet, viser forskningen til Kurtz, Gaudin, Wodarski og Howing (1993) at skolebarn med slike erfaringer hadde betydelige lærevansker og sosioemosjonelle problemer, sammenliknet med gruppen av ikke-mishandlede barn. Nevnte forskere hevder at barn, som har blitt fysisk mishandlet, ofte er sinte, distraherbare, engstelige og impulsive, og at det derfor er ekstremt vanskelig for dem å lære.

Silverman, Reinherz og Giaconia (1996) har vist hvordan fysisk og seksuell mishandling kan påvirke «den overlevende» i årene som følger like etter mishandlingen. I en studie som gikk over 17 år, ble 375 personer undersøkt. Disse hadde opplevd fysisk og seksuell mishandling fra et familiemedlem før de var 18 år. Forskerne fant at de mishandlede personene, i sammenlikning med en gruppe ikke-mishandlede, viste en signifikant svekkelse i sin fungering både i alderen 15 og 21 år. Deres symptomer inkluderte depresjon, angst, psykiatiske forstyrrelser, atferdsproblemer og selvmordsforsøk.

LANGTIDSVIRKNINGER

Av de forskerne som har fokusert på langtidsvirkningene av søskenvold, er Wiehe (1997) trolig den mest sentrale. Han hevder at forskning på emner som det er lite kunnskap om – sonderende forskning – egner seg for kvalitativ heller enn kvantitativ analyse. Han fremholder at kvalitativ dataanalyse er beskrivende av natur, med liten eller ingen bruk av statistikk. Anekdotiske fremstillinger utgjør en viktig del av funnene. Kvalitativ analyse prøver å fange emosjonene og stemningene til de som deltok i forskning, for å lære om problemet fra *deres* perspektiv og for

å oppdage deres reaksjon på problemet. Kvalitativ analyse er den formen for dataanalyse som Wiehe valgte for sin innledende studie av søskenmishandling.

I Wiehes forskning ble det benyttet et 14 siders spørreskjema, som inkluderte spørsmål om deltakernes tidligste minne om søskenmishandling, deres typiske opplevelse av mishandlingen, deres reaksjon på mishandlingen, deres foreldres reaksjon på mishandlingen, hvordan mishandlingen har påvirket livet deres som voksne, og deres forslag til hvordan søskenmishandling kan forhindres.

Informasjonen som Wiehe presenterer, er basert på 150 svar fra personer som hadde blitt fysisk, emosjonelt eller seksuelt mishandlet av et søsken mens de vokste opp. 89 % (134) av de som svarte, var kvinner; 11 % (16) var menn. Gjennomsnittsalderen av de som svarte, var 37 år. 85 % (127) var hvite; 13 % (20) var afroamerikanske, og 2 % (3) representerte annen rase eller etnisk bakgrunn.

DÅRLIG SELVFØLELSE

Ifølge Wiehe (1997) viste nesten alle de som deltok i hans forskning, til dårlig selvfølelse, enten de var «overlevende» av fysisk, emosjonell eller seksuell søskenmishandling. Caffaro og Conn-Caffaro (2005) fant likeledes at søskenmishandling i alle dens former synes å bryte ned et barns følelse av selvidentitet og selvfølelse. Keery, Boutelle, van den Berg og Thompson (2005) fremholder svekket selvfølelse som en av virkningene av erting, relatert til utseende, i søskenrelasjoner. De fant at av de 372 ungdomsskolejentene som ble intervjuet, rapporterte 29 % slik erting fra et søsken. Jentene som rapporterte at de i barndommen hadde blitt ertet for sitt utseende av minst ett søsken, viste signifikant lavere nivåer av selvfølelse enn de jentene som rapporterte at de ikke hadde blitt ertet av sine søsken.

Forskning tyder på at lav selvfølelse er en virkning av mishandling, enten den påføres av et søsken eller en voksen. Forskning på virkningene av foreldres emosjonelle mishandling av barna sine viser at disse barna har en tendens til å føle seg uønsket, mindrevverdige, uelsket og utilstrekkelige (Cavaiola & Schiff, 1989). I tråd med deres funn rapporterte deltakerne i Wiehes forskning at ydmykelsene og fornedrelsen de hadde opplevd fra et søsken som barn, hadde etterlatt seg en følelse i dem av å være underlegen, utilstrekkelig og verdiløs. »

Ifølge Wiehe gir atferden til personer med et lavt selvbilde et budskap til andre om at de er verdiløse og fortjener å bli mishandlet. Svarene fra mange av «de overlevende» som deltok i hans forskning, røpet at de hadde valgt venner og ektefeller som satte dem i situasjoner der de igjen ble ofre.

DEPRESJON

Mange av de spurte i Wiehes undersøkelse rapporterte at de opplevde depresjon som voksne, og at de direkte assosierte sin depresjon med søskenmishandlingen de hadde opplevd som barn. Benum (2006) har beskrevet hvordan depresjon kan inntreffe i voksen alder som resultat av at barnets primære reaksjon på fare stadig ble utløst uten at det førte til at noen kom barnet til unnsetning. Hun hevder at slike erfaringer i barndommen legger grunnlag for avmaktsfølelse og tilbaketrekning, reaksjoner som ifølge Wiehe var dominerende hos flere av de som deltok i hans forskning. I den nevnte undersøkelsen til Keery et al. (2005) viste jentene som rapporterte at de i barndommen hadde blitt ertet for sitt utseende av et søsken, også signifikant høyere nivåer av depresjon enn de jentene som rapporterte at de ikke hadde blitt ertet for sitt utseende av et søsken.

Deltakerne i Wiehes forskning ble spurt om de noen gang hadde vært innlagt for depresjon. 26 % (39) svarte bekreftende. Av svarene fremkom det at depresjonen til noen av «de overlevende» var så alvorlig at den hadde ført til selvmordsforsøk. 33 % av de som svarte, rapporterte at de hadde forsøkt selvmord. Forskning viser at det er en forbindelse mellom seksuell mishandling i barndommen og suicidalitet (Briere, Evans, Runtz & Wall, 1988; Peters & Range, 1995).

I sin teori om søskenmishandling beskriver Wiehe depresjon og sinne som to sider av samme mynt. Han ser depresjonen som «de overlevende» av søskenmishandling berettet om, som et resultat av sinnet de følte mot overgriperen og som de vender mot seg selv. Han hevder at dette er spesielt plausibelt for mange av de spurte i hans undersøkelse, som klandret seg selv for mishandlingen de opplevde, og der foreldrene overhørte deres rop om hjelp. Ifølge Wiehe synes det som den eneste konklusjonen de kunne trekke, var at de fortjente å bli mishandlet.

POSTTRAUMATISK STRESSLIDELSE

Flere av «de overlevende» som deltok i Wiehes forskning, berettet om angstanfall og «flashbacks», symptomer på posttraumatisk stresslidelse som de satte direkte i forbindelse med søskenmishandlingen de hadde opplevd som barn. Van der Kolk, 2006; Ogden, Minton og Pain, 2006; Rothschild, 2000; Levine, 1998/2007; Kurtz, 2007 er blant flere teoretikere som har beskrevet hvordan personer som har opplevd interpersonlig traume, kan reagere når de står overfor ytre «påminnere» av traumet. I slike situasjoner forutfører de gjerne trussel og reagerer defensivt i kroppen som om traumet fortsatt skjer. De hevder at individer som er fanget i et mønster av forutfølt fare og gjenagering av gamle defensive responser, har en begrenset evne til å modifisere sine reaksjoner i samsvar med kontekst. I stedet kan de reagere kroppslig med for eksempel lammelse («freeze»), reaksjoner som «den gang» sikret overlevelse, men som nå ikke er hensiktsmessige. For å unngå et slikt ubehag som ytre «påminnere» av traume kan trigge, er det ifølge de nevnte teoretikerne vanlig at personer i denne gruppen begrenser kontaktene sine med andre og trekker seg tilbake. Wiehe fant at tilbaketrekning fra menn var vanlig blant de kvinnelige forskningsdeltakerne som hadde opplevd seksuell mishandling fra en bror.

Wiehes forskning viser at flere av deltakerne som hadde opplevd søskenvold i barndommen, hadde vansker med å relatere seg ikke bare til personer av motsatt kjønn, men til andre generelt. De berettet om hvor vanskelig det var for dem ikke å gjenta mønstre av lært atferd. Enkelte rapporterte at de var for harde mot sine egne barn, andre at de hadde en giftig tunge, lett kunne true eller angripe. Atter andre berettet at deres vansker kunne ta form av åpen konflikt med andre voksne, mens noen kunne kompensere for sine følelser av lav selvverdi gjennom å «please» andre.

At søskenaggresjon kan være et betydelig problem, blir også klart i en fersk amerikansk søskenstudie (Jenkins Tucker, Finkelhor, Turner & Shattuck, 2013). Deres forskningsresultater viste at søskenaggresjon var forbundet med betydelig verre mental helse hos barn og unge og at denne forbindelsen var tydelig for både milde og harde former for søskenaggresjon og både for de som hadde opplevd én type og de som hadde opplevd flere typer av

søskenaggresjon. De nevnte forskerne fant at barn mellom 0 og 9 år viste større mental helseidelse enn ungdommer mellom 10–17 år i tilfeller av milde fysiske angrep. Barn og unge ble imidlertid likt påvirket av andre former for søskenaggresjon. Videre, fant Jenkins Tucker et al. at barn og unge som hadde opplevd flere former for søskenaggresjon, rapporterte større mental helseskade. 32% av de spurte opplevde stress og angst som resultat av aggressiv atferd fra et søsken.

Wiehe (1997) fant at søskenmishandling potensielt kan skje i enhver familie, og at religiøs tro og et sosioøkonomisk nivå over middels ikke er noen garanti for at søskenmishandling ikke vil skje i familien. Hans funn harmonerer med forskningsresultatene til Adler og Schutz (1995). De studerte 12 mannlige lovovertredere som hadde begått søskenincest, og som hadde blitt henvist til en poliklinikk for evaluering og behandling. De fant blant annet at personene i dette utvalget kom fra middelklasse- til øvre middelklasse-familier. Imidlertid rapporterer andre studier av søskenincest om lav sosioøkonomisk status (for eksempel Becker, Kaplan, Cunningham-Rathner & Kavoussi, 1986). Forskning synes altså å antyde at angrep fra et søsken kan skje i alle familier, uavhengig av religiøs tro og sosial klasse.

SØSKENAGGRESJON OG KARTLEGGING

Caspi (2012) og Wiehe (1997) anbefaler behandlere systematisk å spørre etter søskenaggresjon ved inntak. For å kunne bli i stand til å avgjøre om søskenaggresjon eksisterer eller ikke, og i hvilken grad den er problematisk, bør de spørre etter ulike typer søskenaggresjon, hyppighet og intensitet av fiendtlige møter, intensjon om å skade, og om noen av partene i søskenforholdet opplever relasjonen som stressende. Ifølge Wiehe kan det å spørre pasienter direkte om de noen gang har opplevd fysisk, emosjonell, eller seksuell mishandling fra et søsken provosere fram en defensiv benektelse. Han hevder at mange er nølende med å fortelle at de ble mishandlet av et søsken fordi de ikke identifiserer den krenkende behandlingen de fikk fra søskenet, som mishandling, og fordi noen klandrer seg selv for mishandlingen de erfarte. Han anbefaler derfor behandlere, som et første skritt, å be pasienter om å beskrive hyggelige opplevelser de har hatt med søsken i barndommen. Etter at slike minner har blitt hentet fram

og snakket om, anbefaler han behandlere å be pasienten om å beskrive ubehagelige minner fra barndommen, assosiert med søsken. Ubegagelige minner, knyttet til opplevelser med søsken, gir terapeuten en anledning til å utforske utvalgte minner i dybden, og terapeuten kan da vurdere om disse minnene indikerer mishandling.

Under arbeidet med å kartlegge anbefaler Caspi en strategi han kaller «frykt for å være alene-spørsmålet». Denne strategien går ut på å spørre pasienter individuelt om de er, eller har vært, redde for å være latt alene med et søsken. Caspi antar at det ikke finnes andre årsaker til at et barn er redd for å være alene med et søsken enn trussel om psykologisk grusomhet og fysisk skade. Dersom behandleren konkluderer med at søskenmishandling er et eksisterende problem, anbefaler Caspi at han/hun tar problemet opp i samtale med foreldrene og barna samlet, og at fokus rettes mot de faktorene som forsterker aggresjon i søskenrelasjonen. Han anbefaler en oppgavesentrert tilnærming, som integrerer oppgavesentrert, strukturell familierterapi og atferdsmetoder.

Ifølge Wiehe (1997) er behandlingen av pasienter som har opplevd å bli mishandlet av et søsken, hovedsakelig lik behandlingen av pasienter som har blitt mishandlet i en voksenbarn-relasjon. Han hevder imidlertid at visse faktorer er unike for søskenmishandling. Faktorene han sikter til, inkluderer en tendens hos «overlevende» til ikke å erkjenne at den krenkende atferden de erfarte fra et søsken, faktisk var mishandling. Wiehe påpeker viktigheten av at behandlere tidlig i terapiforløpet bekrefter virkeligheten av mishandlingen som har funnet sted. Å benevne krenkende atferd som mishandling vil ifølge Wiehe frigi emosjonell energi. Pasienten kan da begynne å arbeide med virkningene som søskenmishandlingen har på hans eller hennes voksne liv.

KONKLUSJON

Søskenmishandling er en oversatt form for interpersonlig vold med potensielt ødeleggende langtidsvirkninger. For å kunne bekjempe vold i søskenrelasjoner er åpenhet, synliggjøring og avnormalisering av volden nødvendig. Ytterligere forskning på søskenmishandling er påkrevet, og det er ønskelig at også norske forskere interesserer seg for emnet og tilfører feltet ny kunnskap. ✕ »

Av svarene fremkom det at depresjonen til noen av «de overlevende» var så alvorlig at den hadde ført til selvmordsforsøk

REFERANSER

- Adler, N. & Schutz, J. (1995). Sibling incest offenders. *Child Abuse & Neglect*, 19, 811–819.
- Bakan, D. (1971). *Slaughter of the innocents*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Pearson Education, US.
- Becker, J., Kaplan, M., Cunningham-Rathner, B. & Kavoussi, R. (1986). Characteristics of adolescent incest sexual perpetrators. *Journal of Family Violence*, 1, 85–97.
- Benum, K. (2006). Når tilknytningen blir traumatisert. I T. Anstorp, K. Benum, M. Jakobsen (red.), *Dissosiasjon og relasjonstraumer* (s. 32). Oslo: Universitetsforlaget.
- Briere, J., Evans, D., Runtz, M. & Wall, T. (1988). Symptomatology in men who were molested as children: A comparison study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58, 457–461.
- Caffaro, J. V. & Conn – Caffaro, A. (2005). Treating sibling abuse families. *Aggression and Violent Behaviour*, 10, 604–623.
- Caspi, J. (2012). *Sibling aggression*. New York: Springer Publishing Company.
- Cavaiola, A., & Schiff, M. (1989). Self-esteem in abused chemically dependent adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 13, 327–334.
- Dubowitz, H., Black, M., Harrington, D. & Vershoore, A. (1993). A follow-up study of behaviour problems associated with child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 7, 743–
- Finkelhor, D. (1983). Common features of family abuse. I D. Finkelhor, R. Gelles, G. Hotaling, & M. Strauss (red.), *The dark side of families* (s. 17–27). Beverly Hills, CA: Sage.
- Freud, A. (1946). *The ego and the mechanisms of defence*. s 285, 316 New York: International Universities Press, Inc.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Isdal, P. (2013). Vold i nære relasjoner – voldens psykologi. Foredrag i Arendal, 22. oktober, 2013.
- Jencins Tucker, C., Finkelhor, D., Turner, H. & Shattuck, A. (2013). Association of Sibling Aggression with Child and Adolescent. *Mental Health, Paediatrics*, 132, 179.
- Keery, H., Boutelle, K., van den Berg, P. & Thompson, J. K. (2005). *The impact of appearance-related teasing by family members*. (2) 120–127.
- Koverola, C., Pount, J., Heger, A. & Lytle, C. (1993). Relationship of child sexual abuse to depression. *Child Abuse & Neglect*, 17, 393–400.
- Kurtz, R. (2007). *Body-centered psychotherapy: the hakomi method*. Mendocino, CA: LifeRhythm.
- Kurtz, P., Gaudin, J., Wodarski, J. & Howering, P. (1993). Maltreatment and the school-aged child: School performance consequences. *Child Abuse & Neglect*, 17, 581–589.
- Levine, P. A. (1998). *Væk tigeren: helbredelse af traumer*. København: Borgens Forlag.
- Løkke, P. A. (2013). Den sorte sjalusien – svartsjuken. *Nordisk tidskrift för barn- och ungdomspsykioterapi*, 28, 13–19.
- Ogden, P., Minton, K., & Pain, C. (20006). *Trauma and the body*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Patterson, G. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia.
- Peters, D. & Range, L. (1995). Childhood sexual abuse and current suicidality in college women and men. *Child Abuse & Neglect*, 19, 335–341.
- Rothschild, B. (2000). *The body remembers*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Schier, K. (2013). The consequences of the neglect of children's developmental needs. The relationship of the siblings. *Nordisk tidskrift för barn- och ungdomspsykioterapi*, 28, 3–12.
- Schjelderup, K. (1962). *Forelesninger til innføring i psykoanalyse*. Oslo: Gyldendal.
- Silverman, A., Reinherz, H. & Giaconia, R. (1996). The long-term sequelae of child and adolescent abuse: A longitudinal community study. *Child Abuse & Neglect*, 20, 709–723.
- Van der Kolk, B. A. (2006). Foreword. I P. Ogden, K. Minton, C. Pain (red.), *Trauma and the body* (s. xxiv). New York, London: W. W. Norton & Company.
- Wallius, R. (2013). Hur uppstår syskonkärlek? *Nordisk tidskrift för barn- och ungdomspsykioterapi*, 28, 20–25.
- Wiehe, V. R. (1997). *Sibling abuse. Hidden Physical, Emotional, and Sexual Trauma*. CA: Sage Publications.
- Worling, J. (1995). Adolescent sibling-incest offenders: Differences in family and individual functioning when compared to adolescent nonsibling sex offenders. *Child Abuse & Neglect*, 19, 633–643.

Fra pilotprosjekt til permanent tilbud

Transkulturelt senter i Stavanger startet opp som et pilotprosjekt i 2013 i Helse Vest. Formålet er å bidra til at traumatiserte asylsøkere og flyktninger får et godt helsetilbud som ivaretar deres psykiske helse. I september besluttet Helse Vest at senteret blir et permanent tilbud. Leder ved transkulturelt senter,

psykiater Jone Schanche Olsen, er selv sagt fornøyd med avgjørelsen: – Dette er svært gode nyheter for oss. Nå kan vi virkelig konsentrere oss om behandling og bruke mindre ressurser på strategi og dokumentasjon. Den akutte flyktningsituasjonen akkurat nå skaper større behandlingsbehov, og

kan nok ha hatt betydning for avgjørelsen om et permanent senter, sier Schanche Olsen i en kommentar til *Psykologtidsskriftet*.

Senteret har i dag fem ansatte; to psykiatere, en psykolog, en sosionom i tillegg til en sekretær.